

ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU
V

1-5 Kasım 2007

B İ L D İ R İ L E R

CİLT I

EDİTÖR

DR. COŞKUN YILMAZ

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

**ULUSLARARASI
USKUDAR SEMPOZYUMU V**

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Mehmet İpşirli / Prof. Dr. İsmail Eriinsal
Prof. Dr. Mustafa Uzun / Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Prof. Dr. Tufan Buzpinar / Doç. Dr. Mustafa Sabri Küçükaşcı
Yrd. Doc. Dr. Erhan Afyoncu

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Doç. Dr. Mustafa Sabri Küçükaşcı

YAYINA HAZIRLIK

Zafer Cinar, Ugur Demir

İMLA VE TASHİH

Prof. Dr. Mustafa Uzun, Ahmet Karataş

GORSEL ARASTIRMA

Zafer Çınar, Ugur Demir

FOTOGRAFLAR

Zekiye Ermiş, A. Bilal Aslan, Suphi Darıcalı

SEMPOZYUM FOTOGRAFLARI

Kenan Koca, İsa Telli

TASARIM

Hamit Celebi

BASKI VE CİLT

Görsel Dizayn Ofset Matbaacılık Tic. Ltd. Sti.

İstanbul 2008

ISBN 978-9944-5807-5-5

Telif hakları Üsküdar Belediyesine aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz
basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas edilemez.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

Hakimiyeti Milliye Caddesi,

Atlas Çıkmaızı No: 69

ÜSKÜDAR / İSTANBUL

Tel: 0 216 531 30 00 • Faks: 0 216 531 31 03

www.uskudar.bel.tr

Üsküdar'ın Tarihi Haritaları

İ R F A N D A Ğ D E L E N

Araştırmacı - Yazar

Üsküdar topografyasını en iyi gözlemleyebileceğimiz belgeler arasında haritalar da yer almaktadır. Tarihi seyir içerisinde haritacıların yapmış olduğu çizimler zaman tüneline şehrin yapısının değişikliği ve gelişimi gözlemlenebilmektedir. Şehrin dinamik yapısının hangi enlem ve boylamda geliştiğini, kamusal ve sivil mimarının hangi boyutta olduğunu, mimari eserlerini ve şehri oluşturan yapı bloklarının cins ve nev'ini tesbit etmek mümkündür.

Bu bağlamda Üsküdar bölgesine ait yaptığımız envanter çalışmasında tespit ettiğimiz tarihi nitelikte olan haritalar mevcuttur. Bu haritalar içerisinde Üsküdar'ın kadastral haritaları, ifraz haritaları, sigorta haritaları vb. şehir planları bulunmaktadır. Bu haritalar üzerinde tarihi yapılar [Camiler, medreseler, çeşme ve sebiller, mektepler, türbeler, mezarlıklar vb. kamusal binalar gözükmektedir.]

Bir bütün oluşturması anlamında Alman mavileri, Pervititch haritaları, Necip Bey haritaları zikredilmeye değerdir.

Yaklaşık 300 yıllık bir süreç içerisinde bu yapıların geçirmiş olduğu değişiklikler, semtin sokak ve cadde yapısı, binaların varlıklarının sürdürüp sürdüremediklerini tespit etmek mümkün olmaktadır.

Bu amaca binaen bu zamana kadar pek kullanılmamış haritanın gün yüzüne çıkması sağlanmış olacaktır. Araştırmacıların sıklıkla başvurdukları bu nadir haritaların özelde Üsküdar tarihi, mimarisi ve kentsel tasarımı için yeniden ele alınmalı ve geniş anlamda tanıtımlarının yapılması gereklidir.

Sempozyumun amacına uygun olarak elimizdeki haritaların tanıtımını yaparak tarihi süreç içerisinde özelde Üsküdar ilçesinin haritalar üzerindeki tarihi serüvenini anlatmış olacağız.

İlk önce İstanbul genelini gösteren ve Üsküdar'ın konumunu göreceğimiz birkaç harita ile başlayalım.

Georg, M.C. / Nova Mappa Maris Nigri et Freti Constantino Politani - Matth. Seutter S. / İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi Harita Arşivi No: 445.

Bunlardan ilki, XVII. yüzyıl bir İstanbul haritasıdır. Bu haritada C. M. Georg tarafından çizilmiştir. Harita sur içi İstanbul'unun yerleşim yoğunluğu açıkça görülmektedir. Ve aynı zamanda Üsküdar'da ciddi anlamda bir yerleşmenin olduğu anlaşılmaktadır.

İkincisi; Aslında Romanya'yı gösteren bir harita olmasına rağmen İstanbul ve Üsküdar özelini aldığından bir görsel olması bakımından buraya aldım. Bu haritada da İstanbul, Boğaziçi ve Üsküdar'ın her ne kadar bugünkü şeklini göstermesede bir örnek olması anlamında burada zikre değerlidir. Harita tarihi belli olmakla birlikte XVIII. yüzyıl olduğu tahmin edilmektedir.

Üçüncü harita; I. Dünya savaşında Irak cephesinde 6. Türk Ordusu kumandanı olan Goltz Paşa'nın çizmiş olduğu İstanbul planıdır. 1888 - 1893 yılları İstanbul'unu gösteren harita 1896'da Berlin'de basılmıştır. Üsküdar'ın yerleşim yoğunluğunu gözlemleyebiliriz. Semtlerin dağılımını, ana arterleri, eş yükselti eğrilerini, akarsularını, demiryollarını, çeşme, cami, mezarlık gibi alanları göstermektedir.¹

Castaldo, Iacoba / Romaniae (Quae olim Thracia dicta) (Vicinorum Regionum, uti Bulgariae Walachiae, syrfae etc. y.y. : y.y. İBB Atatürk Kıtaplığı Harita Arşivi No: 449

Bir diğer plan çalışması ise 1835-39 yıllarında Türkiye’de görev yapan Sultan II. Mahmud’un danışmanlarından Prusyalı Mareşal Helmuth von Moltke (1800-1891)’dir. Moltke, İstanbul haritası ve kent geliştirme projesi hazırlamıştı. Harita 1:25.000 ölçeklidir ve İstanbul’da bazı imar planı kararlarının verilmesi için bir altlık oluşturmuştur. Von Moltke’nin haritası o yıllarda çoğaltılarak kullanılmıştır. Osman Nuri Ergin’in Mecelle-i Umur-ı Belediye’sinde bu planın içeriği konusunda bize önemli ip uçları veriyor.² Plan’da ana bağlantı yolları ayrıntılı bir şekilde gösterilmektedir. Üsküdar özelinde ise önemli camileri ve mekanları göstermektedir. Kent yapılanmasının hangi bölgelerde yoğunlaştığını da gözlemlemek mümkündür.

Bir diğer plan ise Sultan I. Abdülhamid zamanında İstanbul’a gelen ve III. Selim zamanında sarayın hizmetine giren Fransız inşaat mühendisi François Kauffer, kentin ilk bilimsel haritasını yapmıştır. Bu haritada Üsküdar’daki yapılaşmanın hangi enlem ve boylamda olduğunu görmek mümkündür.

Buraya kadar gösterdiklerim küçük ölçekli ve geneli gösteren haritalardı. Şimdi ise daha büyük ölçekli ve çok ayrıntılı haritaları ele alacağım.

Bunlardan ilki “Alman Mavileri” diye tabir ettiğimiz haritalardır. 1913 – 1914 yılları - I. Dünya savaşı öncesi - Almanların “Deutsch Syndikat für Staebaliche

Goltz (Pascha) / Karte der umgegend von Constantinopel-
Berlin : Verlag Meisenbach, t.y. . / İBB Atatürk Kitaplığı
Harita Arşivi No: 438

Moltke, Helmuth von. Daru'l-Hilafetü'l-Aliye Ve Civari
Haritasıdır, Mekteb-i Fünunu Harbiyye, İstanbul 1267, İBB
Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 41

Kauffer, François, Plan
Topographique du
Bosphore, de thrace ou
Canal de Constantinople
et de ses environs Jusqu'a
la source des rivie'res qui
se jettent dans le port de
Constantinople avec les
Iles des princes et la partie
de la Cote D'Asie qui
en est voisine, J.D. Barbie
du Bocage,
Constantinople 1819, İBB
Atatürk Kitaplığı Harita
Arşivi No: 1149

Alman Mavileri Anahtar Paftası, İBB Atatürk Kitaplığı
Harita Arşivi No: 2190

Arbeiten” adlı şirketi tarafından yapılmış tüm Suriçi İstanbul’unun yanında Eyüpsultan, Beyoğlu, Beşiktaş, Kadıköy, Üsküdar gibi yerleşim merkezlerini de içermektedir. Bu haritalar hakkında kısaca malumat vermek gerekirse:

İstanbul’un kent planlamasına temel oluşturacak harita alımı için ilk adım İstanbul Şehremaneti’nce, Halil Edhem Bey’in (ELDEM) şehreminliği döneminde (20 Temmuz 1909 – 6 Ocak 1910) atılmıştır. Bu haritaların oluşturulması için gereken “Nirengi sistemi kurma işi” Fransız Topoğrafya Cemiyeti’ne ihale edilmiştir. Fransız plancılar Galata Kulesi merkezli bir nirengi sistemi kurarak, ölçümlerini 1911 yılında tamamlamışlardır. Nirengiye dayanan harita alma işi

[İstanbul] - Feuille No: D 9/1.3 - 10/3.4, Deutsches Syndikat für Stadtebauliche Arbeiten, Konstantinopel 1913, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 2493, 2495, 2527, 2566

İstanbul, Anadolu ciheti. Pafta No: 13 / İstanbul, İstanbul Harita Şirketi, t.y. / İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 1945

1913 yılında “Deutsch Syndikat für Staebaliche Arbeiten” firmasına ihale edilmiştir. Bu firmanın ölçümlerinden elde edilen bilgiler Almanya’ya gönderilerek çizimleri Almanya’da gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Türkiye’ye geldikten sonra Osmanlıca kopyaları yapılmıştır.

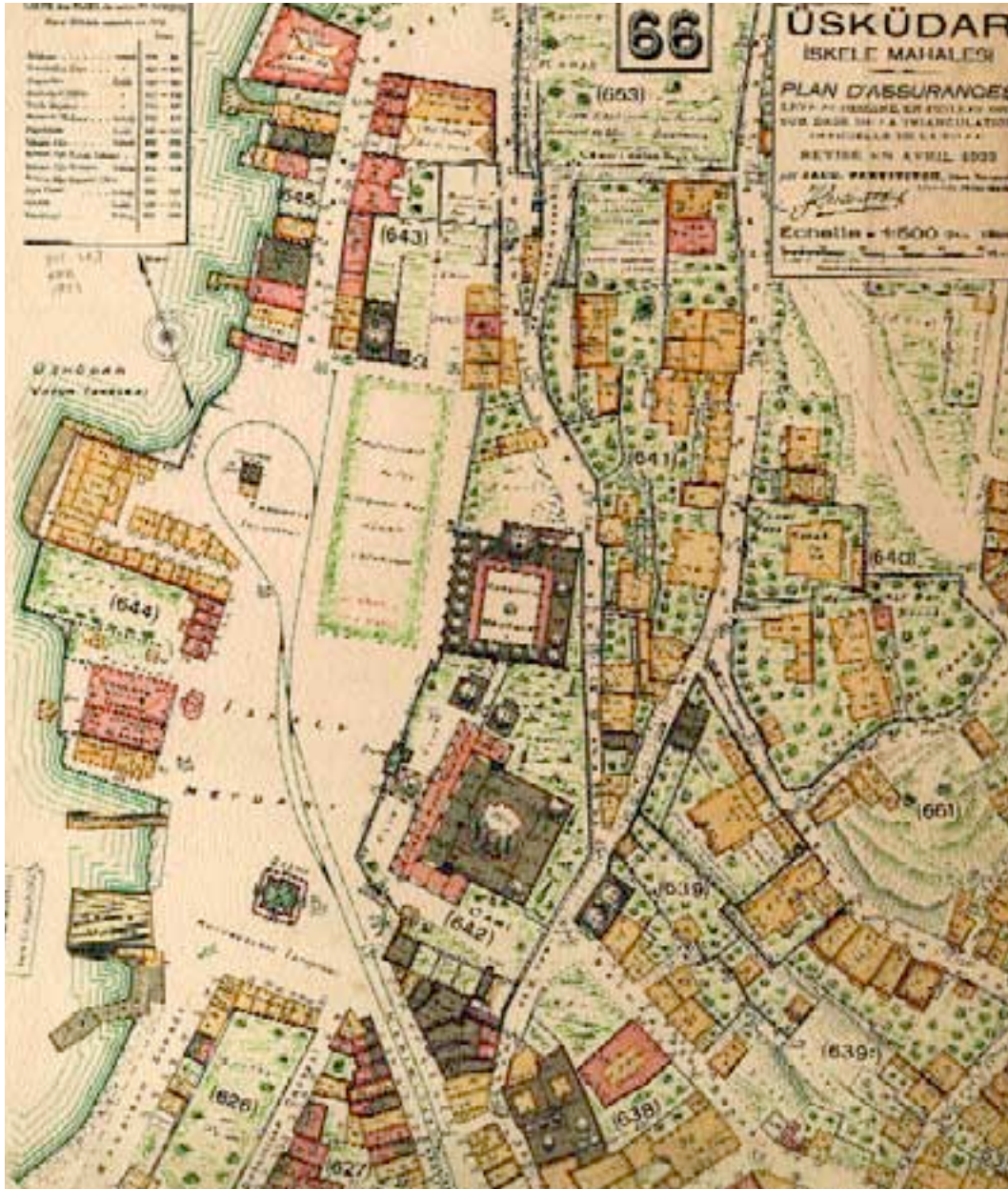
Her paftası 66x100 cm. boyutunda, renkli, 1/1000 ve 1/500 ölçekli olarak hazırlanan bu haritalarda mahalle veya semt adları, sokak ve cadde, yapı adları, saraylar, elçilik binaları, karakol, itfaiye, belediye vb. resmi binalar; cami, tekke, medrese, mezarlık, hazire, türbe, kilise, sinagog vb. dini yapılar; kule, duvar, sur, kışla, jandarma karakolu, tersane, atölye, levazım deposu vb. askerî yapılar; hastahane, iskele, demiryolu, gar, istasyon türü kamu yapıları; adları ve gabari-leriyle gösterilmiştir. Semt, mahalle, cadde, sokak ve bina isimleri Türkçe isimlerin Fransızca telaffuz edilmiş şekliyle yazılmıştır. Örneğin “cami” yerine “djami”, “çıkılmaz sokak” yerine “tchikmaz sokak” yazılması gibi. Adı geçen bu yapılar özellikle 1/500 ölçekli haritalarda plan düzleminde tüm dış konturlarının ölçüleriyle gösterilmesine karşın; yapı malzemesinin cinsi belirtilmemiştir. Alman Mavileri’nde ada ve parsel bilgileri işlenmemiş, birkaç istisna dışında hammamlar ve konutlar çizilmemiştir. Konutlar ada etrafında dönen yaklaşık 0,5 cm. kalınlığında gri bir gölge ile gösterilmiştir. 1/1000 ve 1/500 ölçekli, tek yapı ölçeğine kadar inen haritalar 1913-1914’te çizilmesine karşın, 1/2000 ölçekli haritalar daha ziyade rehber nitelikli haritalar olup hangi paftanın hangi bölgeye ait olduğunu göstermek amacıyla yapılmış ve 1918 – 1921 yılları arasında çizilmiştir.

Bu haritaları teknik açıdan incelediğimizde:

- Dikdörtgensel koordinat şebekesi

Galata Kulesinin merkez koordinatları tarafımızdan bilinmemekle birlikte kuzey ve

batı yönünde ele alınmıştır. Koordinatların gösterici rakamları şebekenin kenarında yazılmıştır. 100 m.’ye 100 m.’lik simetrik kareler ve 10.000 m² lik aynı alanlar halinde oluşturulmuş koordinat şebekesinin yardımı sayesinde plan

Pervititch, Jacques, İstanbul: Üsküdar 66: İskele mahallesi, plan d'assurances, Türkiye Sigortacılar Daire-i Merkeziyesi, İstanbul 1933, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 654.

üzerindeki bütün uzaklıklar ve alanlar ölçülebilir ve hesaplanabilir. Kuzeye doğru yönelmiş olan şebeke aşağıdan yukarıya doğru bir çizgi halinde güney-kuzey yönünde olup, sağdan sola doğru olanlar ise doğu-batı yönündedir.

- Önemli yükseklik kotları: Kotlar santimetre cinsinden Haliç seviyesinden verilmiştir.

- Eş yükselti eğrileri :

Haliç su seviyesinin 2'şer metre üzerinden verilmiş olan yükselti mahalleye göre yazılmıştır. 10, 20, 30, 40 m.'lik eğriler diğerlerine göre daha büyük gösterilmiştir.

- Kesin işaretlerin eşitleştirilmesi (Yükseklikler milimetre cinsinden Haliç seviyesinden verilmiştir.)

İşaretler (röperler) yatay olarak yerleştirilmiş olup, sivil ve anıt eserlerin duvarlarına

ya da kaldırımların döşeme taşına ve geniş merdivenlere işlenmiştir.

- 1/1000 ölçekli haritalar şehrin genel planının numaralandırılması ve açılımı.

- 1/500 ölçekli haritalar şehrin genel planının numaralandırılması ve açılımını göstermektedir.

1925 yılında Harita ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla İstanbul'un kadastral haritaları yapılmaya başlanıldığında "Alman Mavileri" altlık olarak kullanılmıştır.

İstanbul ve bilad-ı selase (Suriçi ve Eyüp, Galata, Üsküdar), Beşiktaş, Haliç ve çevresini detaylı bir şekilde gösteren bu haritaların lejantı mevcuttur. Alman Mavileri'nin Osmanlıca harfleriyle yazılmış paftaları da daha sonraki yıllarda yapılmaya başlanmış, bu durum 1926 yılına kadar devam etmiştir.³

Üsküdar özelinde incelediğimizde Üsküdar alman Mavileri 67 paftadan oluşmaktadır. Kadıköy-Haydarpaşa'dan başlayıp Kuzguncuk'a kadar devam etmektedir.

Yukarıda anlatılan özellikleri harita üzerinde Üsküdar İskelesi'nin olduğu paftaları örnek olarak gösterebiliriz.

Alman Mavilerini üç cilt olarak yoğun olarak kullanan mimarlar, şehir plancısı, avukatlar, tarihçiler ve diğer araştırmacılar için bu kitap büyük bir eksiklik giderilmiş olacaktır. ⁴

Başka bir koleksiyonumuz Anadolu Ciheti haritalarıdır. Bunlar Alman Mavisi haritalarında yer almayan Beykoz'un yanında Üsküdar'ın Beylerbeyi, Çengelköy, Kuleli, Vaniköy, Kandilli, Çamlıca, Bağlarbaşı semtlerini kapsamaktadır.

Bu haritalar Alman Mavilerinden farklı olan bazı özellikler arz etmektedir.

- Anadolu ciheti haritaları 1:2.000 ve 1:500'lük daha ayrıntılı paftaları içermektedir. Alman Mavileri ise 1: 1.000 ve 1:500'lük paftalardan oluşmaktadır.

- Alman Mavileri'nde eşyükselti eğrileri bulunmamaktadır, Anadolu ciheti haritalarında ise 1:2.000'lik paftalarda eşyükselti eğrileri de vardır. Bu sayede yerin eğimini ve yüksekliği hesaplanmaktadır.

- Alman Mavileri'nde sivil mimari 0,5 mm. Gri çizgilerle gösterilmekteyken Anadolu Ciheti haritalarında sivil mimari açık bir şekilde gösterilmiştir.

- Alman Mavileri'nde sadece sokak ve kamusal yapılar gösterilmektedir. Anadolu Ciheti haritalarında ise yeryüzü şekillerinden olan akarsular, dereler, dağlar,

ağaçlık ve taşlık alanlar ayrıntılı bir şekilde gösterilmektedir. Aynı zamanda önemli çiftlikler isimleriyle birlikte zikredilmiştir. Kuyular var ise onlarda ayrıca zikredilmiştir.

12 adet 1:2.000 ölçekli ana paftaların 54 adet 1:500'lük ayrıntılı paftaları mevcuttur.

Bu paftalar üzerinde yaptığımız incelemelerde şu bilgilere ulaşmak mümkündür Sivil mimariye, kamusal mimari dediğimiz, camiler, medreseler, okullar, kiliseler, çeşmeler, mezarlıklar, karakollar, belediyeler, tekkeler, vb.

Bir diğer koleksiyonumuz ise Hırvat asıllı topograf mühendisi Jacques Pervititch'in hazırladığı sigorta planlarıdır. Bu haritaların üretilmeye başlandığı 1922'li yıllardan başlayıp 1945'li yıllara kadar uzanan bir süreç içerisinde olmuştur. Bu süre içerisinde Beşiktaş, Beyazıt, Üsküdar, Kadıköy, Taksim, Beyoğlu ve Eminönü bölgeleri çizilmiş ve 1920'li yıllarda Fratelli Haim tarafından basılmış daha sonraları Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi tarafından 12'şer adet basılarak büyük sigorta şirketlerine dağıtılmıştır.

İstanbul'un yüzyıllar boyu en büyük felaketlerini yaşatan yangınlar ve bu yangınlar sonucunda gelişen sigortacılık bu haritaların üretiminde ivme kazandırmıştır.

Modernleşme sürecini XIX. yüzyıl sonunda tamamlayan İstanbul, sık sık yaşanan yangınlar sonucunda büyük felaketlerle karşı karşıya gelmiştir. Yangınlar sadece bir bölgeyi yakmakla kalmıyor, o bölgenin kültürel zenginliğinden tutunda sokak ve yapı bloklarının değişimine kadar bir çok birikimi yok edip gitmektedir. Öyle ki 1728-1854 yılları arasında 126 senede 209, 1854-1908 yılları arasında 54 senede 129, ve 1908 yılını izleyen 13 senelik bir dönemde ise 79 yangın görülmektedir. Yangınların bu halde yakıcı ve yıkıcı olması İstanbul'da yangın sigortacılığının en verimli çalışma alanları haline gelmiştir. Özellikle 1870 Büyük Beyoğlu yangının ile birlikte artık kaçınılmaz olan yangınlara karşı binalarını sigortalatmaya başlamışlardı. Bu amaçla 1904-1906 yılları arasında C. E. Goad Şirketi İstanbul'da sınırlı bir alanda harita üretimine başlamıştır. Daha sonra Türkiye Sigortacılar Daire-i Merkeziyesi adına Jacques Pervititch tarafından 1922-1945 yılları arasında 230'un üzerinde harita yapılmıştır.

Bu haritalar çizildiği dönemde belli bir gereksinimi karşılamak amacıyla çizildiğinden günümüzde çok farklı bir anlam içermektedir. Kentin sosyo-ekonomik konumunu ortaya koyması bakımından ve haritaların çok çeşitli şekillerde okunabilmesi ve yorumlanabilmesi kent tarihi araştırmacılarına kaynaklık edecek başvuru kaynağı haline gelmiştir.

1940'lı yıllardan sonra hızla kentleşme sürecinin sonucunda şehrin büyümesi ve yeni yapı bloklarının yükselmesi ve konut sorununun ortaya çıkması ve yapı malzemelerinin ahşaptan betonarmeye yönelmesiyle sigortacılıktaki o hızlı gelişme zayıflamış ve dolayısıyla bu haritaların kullanımı da önemini yitirmeye başlamıştır. Uzun yıllar sonra tekrar gündeme gelmesi ve kullanılan temsil dilinin çözülmeye başlaması ile birlikte İstanbul'un kentsel tasarımına yardımcı

olabilecek yeni bir kaynak olma niteliğini tekrar kazandırmıştır. Coğrafi bilgi sistemlerinin gelişmesi ile birlikte bu temsil dilinin yeni paftalara uygulanması ile birlikte 100 yıllık bir süreçte İstanbul coğrafyasının hangi eylem ve boylamda değişiklik yaptığı, sokak ve caddelerin nasıl bir değişime uğradığı gözlemlenebilecektir. Bu gözlemlerden çıkarılacak sonuçlara göre kent tarihi araştırmacıları yeni bulgularla karşılaşacaklardır.

Pervititch haritalarında yapı yoğunluğunun az olduğu Üsküdar Kadıköy bölgesi için 1/25.000 ve 1/4.000 ölçekli iki kademeli planlar yapılmıştır. Paftalarda sokak dizinleri oluşturulmuş ve eğer tespit edilebilmiş ise yapı bloklarının üzerine kapı numaraları kaydedilmiştir. Eğer bilinmiyorsa binanın tespiti cami, okul, park gibi kamusal yapılar nirengi noktası alınarak saptanmaktadır.

Pervititch haritalarının lejantı ile ilgili derli toplu bir bilgi olmamakla birlikte harita üzerinden yola çıkarak bir lejant oluşturma yoluna gidilmiş ve şu kategoriler oluşturulmuştur.

- 1- Yapı tipi
- 2- Çıkmalar, çatı ve üst yapılar,
- 3- Duvarlar ve pencereler
- 4- Kat adetleri ve yükseklikleri
- 5- Sokaklar ve numaralama sistemleri
- 6- Kısaltmalar ve diğer simgeler

bu kategoriler binanın nicel ve nitel özellikleri hakkında bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir. Bunları biraz daha açıklamak gerekirse:

1- Yapı Tipi

Yapı stoku A, B, C ve Karma olarak 4'e ayrılır. Çeşitli yapı tekniklerinin kullanıldığı, yangın riski az, betonarme binalar A; dış duvarları yığma olmakla beraber iç döşemeleri ve tavanları ahşap yapılar B tipi yapılar olarak adlandırılmakla birlikte bunları sembolize eden renkler kırmızı ve pembe. İki veya daha fazla katlı dış cephesi ahşap sunta ve ahşap ağırlıklı yapılar C tipi yapılardır ve sarı renkle sembolize edilmektedir. Kent merkezlerinde A ve B tipi yapılar yoğun olarak yer almaktayken C tipi yapılar daha çok şehrin dış kesiminde kalan yapı tiplerinde görülmektedir. Dış duvarları yığma, iç döşemeleri ahşap karma yapılar kırmızı çerçeve içine alınarak sarı renklerle işaretlenmiştir.

Bu tanımlamalarla 1920'li yıllarda İstanbul geneline bakıldığında dışı yığma iç döşemesi ahşap yapılar ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Goad haritalarında temsili mümkün olmayan bu farklılaşma beş kategoride ele alınmaktadır:

k1: Zemin katı adi yığma, iki katı ahşap, ancak çatı döşemesi ahşap olmayan yapılar,

- k2: Giriş katı adı yığma, diğer iki katı ahşap, sert malzemeyle kaplı yapılar
 k3: Tavan yüksekliği 2 metreden az, yığma bodrumu bulunan, kaldırım seviyesinin üzerinde 2 katlı ahşap yapılar
 k4: Sokak tarafında ilk iki katı yığma, üçüncü katı ahşap, arka cephesi 3 kat ahşap yapılar,
 k5: Giriş katında Fransız tonoz döşemeli iyi yalıtılmış bir dükkan bulunan, üst katlara bağımsız bir giriş veren yapılar

2- Çıkmalar, Çatı ve Üst Yapılar

- b1: Cam tepe ışıklığı veya çatı penceresi bulunan, ikinci katta ahşap balkonlu yapılar
 b2: Zemin dahil dört kat yığma, en üst katta sert döşemeli bir teras ve baca bulunan yapılar,
 b3: Çatı penceresi ve ışık bacası içeren 4. katta yarım metreden fazla çıkmalı ahşap çatı katın bulunan yapılar,
 b4: İçerden pencereli camekan bulunan, 3. katında ahşap teras balkonlu binalar ayırt edilebilmektedir.
 Ayrıca çatı eğimleri oklarla belirtilmekte ve Marsilya kiremidi (TF), yerli kiremit (t), eternit (ERT), galvenşizli sac (TO), çinko (ZC), kurşun (Pb) ve katranlı kağıt (PG) işaretiyle gösterilmektedir.

3- Duvarlar ve pencereler

- Pervititch haritalarında yapıların duvarlarına ve pencerelerine ilişkin 21 farklı lejant kategorisi içermektedir. Bu alt kategoriler yardımıyla
- Çatı seviyesine erişen yangın duvarları
 - Çatı kotunu geçen yangın duvarları
 - Yığma ancak tamamlanmamış yangın duvarları
 - Tam görünüşlü ancak boşluk içermesi olası yangın duvarları
 - Önlem alınmamış, yanal pencere açıkları
 - Ahşap levha, çinko, eternit, katranlı kağıtla kaplanmış yangın duvarları,
 - 3 metreye kadar bahçe duvarları
 - 4 metreye kadar payanda duvarları
 - Yangın önlemi alınmamış penceresi veya açıklığı bulunan yığma duvarlar
 - Yangın önlemi alınmış penceresi veya açıklığı bulunan yığma duvarlar

- k. Koruyucu yeteneği kuşkulu yığma yangın duvarları
- l. Demir kolonlarla bağlanmış yığma bölme duvarları
- m. Ahşap veya alçı pano bölme duvarları
- n. Yapı içi koridor ve geçitler
- o. Dolgu yangın duvarı üzerinde kepenkli pencereler
- p. Dolgu yangın duvarı üzerinde kepenksiz pencereler
- r. Yangın önlemleri yetersiz yapı cepheleri ayırt edilebilmektedir.

4- Kat adetleri ve yükseklikleri

4 metreyi aşan kat yükseklikleri (GE), 3-4 metre arası (ET), 2-3 metre arası (pE), 2 metreden az kat yükseklikleri ise (1\2 Et) şeklinde gösterilmektedir.

5- Sokaklar ve numaralama sistemleri

Adres ve yer bulmaya yardımcı çizelgeler Pervititch haritalarının kent araştırmacılarına sağladığı en önemli katkılar arasındadır. Bu çizelgelerle hem adres bulmada hem de itfaiyecilerin olası yangın yerine kolayca ulaşabilmelerine yardımcı olmaktadır.

6- Kısaltmalar ve diğer simgeler

Yukarıda sıralana ve yapıların özelliklerini tanımamıza yardımcı olan simgelerin yanında sigortalanacak binanın çevresinin özelliği de dikkate alınarak bazı kodlamalar kullanılmıştır. Bu kodlamalarda bize bir bölgenin karakteristik özelliğini vermesi bakımından önemlidir.

- a. 100, 60, 40 ve 1 mm. çaplarındaki yangın muslukları (BI)
- b. Çeşme ve Kuyuklar (FsP),
- c. Barakalar (BrQ)
- d. Müştemilatlar (Dep)
- e. Taş veya ahşap merdivenler Esc (PR), Esc (BS)
- f. Açık hava odun depoları (Est. B)
- g. 20 m² den küçük – büyük, çoğunlukla ahşap dükkanlar (BTQ)-20, (BTQ)+20,
- h. 50 cm'yi aşan ahşap çıkmalar (CxB) ve çatı katları
- i. 50 cm'yi aşan denizlikler (LRM),
- j. Yanıcı malzeme depoları (DMI)

- k. Alkollü içki imalathaneleri (FRSP),
- l. Motorlu araçlar için garajlar (Gar)
- m. Çok eski ahşap yapılar (VxB)
- n. Galvenize edilmiş sac la kaplı hangarlar (HGR)
- o. Fırınlr ve ekmekçiler(Fr)
- p. İyi izole edilmiş Türk (Fransız) döşemeli yapılar (VT.P), (VF.P),
- r. İyi izole edilmiş Türk (Fransız) döşemeli yapılar (VT.O), (VF.O),
- s. Adi yığma binalar (M.O),
- t. Elektrik, petrol ve buharla çalışan motorlar (MrE), (MrP), (MrV),
- u. Buhar kazanları (CHD)
- v. Taşkömürü depoları (DPH)⁵

Bu kadar çok işaret ve simgelerin olması haritanın kullanımını zorlaştırmanın bu kadar çok veri kaydının girilmesi de hiç şüphesiz temsil ettiği semt ve sokakla ilgili en detaylı bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır.

Verdiğimiz bu genel bilgilerden sonra Üsküdar özeline Pervititch haritaları 3 ana 27 ayrıntılı pafta olmak üzere toplam 30 paftadan oluşmaktadır.

Birincisi 3 numaralı pafta: Selimiye – İhsaniye – Nuh Kuyusu,

51 nolu pafta: Selimiye 1931 yılında,

52 nolu pafta: İhsaniye 1932 yılında,

53 nolu pafta: Selimiye - Duvardibi 1930 yılında,

54 nolu pafta: Nuh Kuyusu 1935 yılında,

55 nolu pafta: Nuh Kuyusu - Toptaşı yılı belli değil,

57 nolu pafta: Belediye – Paşakapısı, Tavaşi Hasan Ağa mahallesi 1931 yılında,

58 nolu pafta: Salacak – İhsaniye Mahallesi - Paşakapısı 1932 yılında,

İkincisi 4 numaralı pafta: Şemsipaşa – Paşaliman – Çavuşdere – Atik valide

56 nolu pafta: Çavuşdere – Atik Valide 1931 yılında,

59 nolu pafta: Salacak Doğancılar 1932 yılında,

60 nolu pafta: Kefçe Dede – Mirahor – Ahmet Çelebi 1931 yılında,

61 nolu pafta: Şemsi Paşa 1931 yılı belli değil,

62 nolu pafta: Aziz Mahmut Efendi Mahallesi 1933 yılında,

63 nolu pafta: Büyük Hamam Çarşısı 1932 yılında,

64 nolu pafta: Balaban Çarşısı 1932 yılında,

65 nolu pafta: Yeni Camii Çarşısı 1931 yılında,

66 nolu pafta: İskele mahallesi 1932 yılında,

67 nolu pafta: Paşa Limanı - Sultantepe 1931 yılında,
 68 nolu pafta: Selvilik – Bülbüldere - Selamsız yılı belli değil,
 69 nolu pafta: Toygar Hamza Mahallesi – Türbeli - Selamsız 1931 yılında,

Üçüncüsü 5 numaralı pafta: Kuzguncuk – İcadiye – Selamsız – Bağlarbaşı – Yeni Mahalle

70 nolu pafta: Çavuşdere - Çinili 1931 yılı belli değil,
 74 nolu pafta: Yeni mahalle 1932 yılında,
 75 nolu pafta: Bağlarbaşı 1930 yılında,
 76 nolu pafta: Bağlarbaşı - Selamsız 1930 yılında,
 77 nolu pafta: Arapzade - İcadiye 1931 yılında,
 78 nolu pafta: İcadiye 1930 yılında,
 79 nolu pafta: İcadiye - Tophanelioğlu 1931 yılında,
 83 nolu pafta: Kuzguncuk 1932 yılında çizilmiştir.

Bir diğer koleksiyon ise Necip Paşa'nın şehir rehberidir. Toplam 15 paftadan oluşmaktadır. Şehremaneti yani bugünkü adıyla İstanbul Belediyesi tarafından istikşaf tarzında tanzim ve tertib olunarak Viyana'da Hölzel matbaasında 1918 yılında basılmıştır.

Haritaları Şehremaneti Harita Şubesi Müdürü Mühendis Necib Bey tarafından hazırlanmıştır. Eminönü – Fatih, Beyoğlu, Üsküdar – Kadıköy ana paftalarının yanında Sayfiye yerleri, Adalar, ve İstanbul'un tamamını gösteren genel haritalardan oluşmaktadır. Bir şehir rehberi olarak hazırlanan haritalar bölgesel olarak ayrılmış ve her bölgenin sokak isimleri kaydedilmiştir.

Paftaları incelediğimizde şu verileri elde etmekteyiz:

Bazı önemli kamusal binaları (Resmi daireler), okullar, camiler, kiliseler, tekke-ler, mebaniy-i hususiye [Sivil yapılar], çeşmeler, İslam ve Hıristiyan mezarlıkları, koruluk, orman, bahçe, park ve sebze bahçeleri, göller, kuyular, dereler, arsalar, tarlalar, köprüler, eski kale duvarları, tramvay ve tren hatları, su güzergahı ve şehir hudutları gösterilmektedir.

15 paftadan oluşan haritalarda aşağıda belirtilen yerler gösterilmiştir.

Birinci pafta: İstanbul ciheti (Eminönü – Fatih, Ayvansaray)

İkinci pafta: Beyoğlu Ciheti

Üçüncü pafta: Anadolu ciheti (Kadıköy – Üsküdar)

Dördüncü pafta: 1. parçası; Ayastefanos, Makriköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek, Rumelihisarı

2. parçası; Rumelihisarı, Makriköy, Arnavutköy, Kuruçeşme

Harita sembolleri

Beşinci pafta: 1. parçası; Rumeli Sayfiye kısmı; İstinye, Rumelikavağı, Sarıyer, Yeniköy

2. parçası; Büyükdere, Tarabya, Yeniköy

Altıncı pafta: 1. parçası; Anadolu sayfiye kısmı; Adalar, Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy

2. parçası; Kınalıada, Burgazadası, Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy

Yedinci pafta: 1. parçası; Anadolu Sayfiye kısmı; Beykoz, Anadolu kavağı, Paşabahçe

2. parçası; Kandilli, Kanlıca, Vaniköy, Anadoluhisarı, Çubuklu

Sekizinci pafta: Hey'et-i Umumiye (İstanbul ve Boğaziçi)

Üsküdar'ı içeren üç, altı ve yedinci paftalarında belirgin bazı özellikleri harita üzerinde belirtmek gerekirse şu önemli bilgilere ulaşırız.

Selimiye Kışlası, Harem İskelesi Camii, Askeri Nalbant Mektebi, Selimiye Camii, Harem İskelesi Camii, Harem Polis Mevkii, İhsaniye Camii, Adliye, Jandarma, Toptaşı Hapishanesi, Kel Hasan Efendi'nin Dilküşa Tiyatrosu ki İsmail Dumbüllü Askeri Rüştüye'den atılınca buraya girer, Feyz-i Hürriyet İnas Mektebi, Salacak Hamamı, Salacak Camii ve Mescidi, Mutasarrıflık Dairesi, Yeni Camii, Mihrimah Sultan Camii vd.

Tanıtacağım diğer bir haritada İstanbul Şehremaneti tarafından Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi'ne yaptırılan resmi şehir haritasıdır. 1926-1928 yılları

İstanbul Rehberi, Üçüncü pafta, Anadolu ciheti, Şehremaneti Het'et-i Fenniyesi, İstanbul 1918, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 422

arasında yapılan ve İstanbul'u üç paftaya bölen haritalardır. Birinci pafta; İstanbul (Eminönü-Fatih-Eyüp), İkinci pafta; Beyoğlu-Galata; Üçüncü pafta; Üsküdar ve Kadıköy yer almaktadır.

Bu haritaların özelliğine bakacak olursak;

Resmi binalar, camiler, türbeler, mektepler, hastaneler, parklar, bahçeler, mezarlıklar, eski kale duvarları, bi'l-umum caddeler, yollar, çıkmazlar, tramvay yolları, eş yükselti eğrileri, şimendüfer [Tren] yolları gösterilmiştir.

Üsküdar'ın önemli binalarını burada da görmek mümkündür. Mahalleler tek tek belirtilmiştir.

İstanbul 3. Pafta Üsküdar [Genel], Keşfiyat ve İnşaat
Türk Anonim Şirketi İBB Atatürk Kitaplığı Harita
Arşivi No: 1111

Harita sembolleri

Diğer bir plan ise Osmanlı Anonim Şirketi'nin 1922'de 1:10.000 ölçekli yapmış olduğu Üsküdar planıdır. Bu plana incelediğimizde Üsküdar'la ilgili şu verileri elde edebiliyoruz:

Kamusal yapılar (Yönetim merkezleri, camiler, tekkeler, kiliseler vs.) kırmızı renklerle,

Mezarlıklar ve yeşil alanlar yeşil renklerle,

Ana yollar kahverengi ile gösterilmiştir. Ayrıca tramvay yolları ile vapur seferlerinin güzergahı da gösterilmiştir.

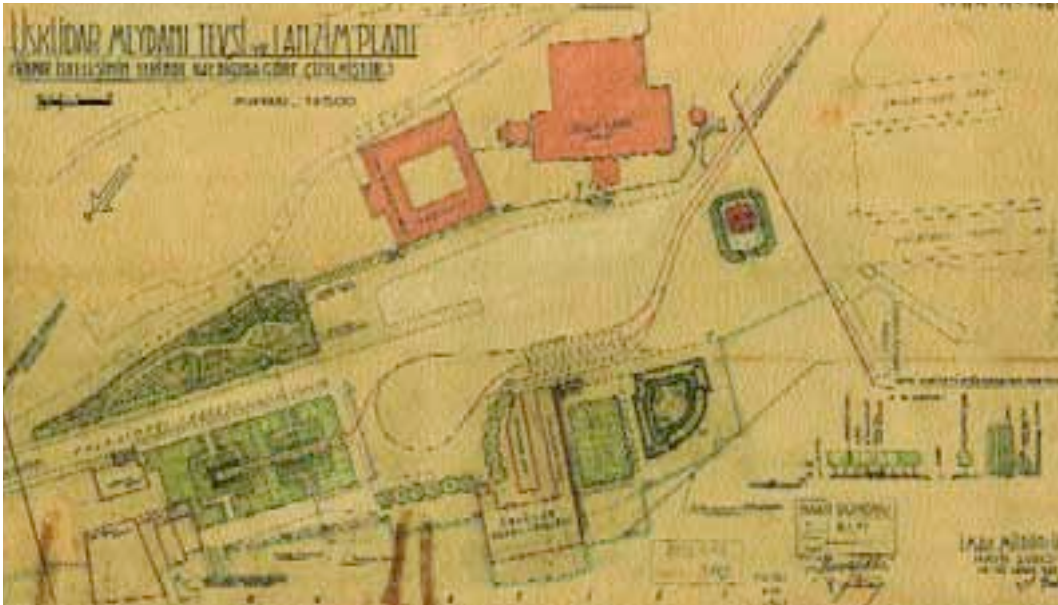
Bir başka harita da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'nin basmış olduğu İstanbul ve Boğaziçi haritasıdır. Bu haritada üzerindeki Üsküdar yerleşim yoğunluğunu çok rahat bir şekilde anlayabiliyoruz. Ayrıca lejantına baktığımızda şu verileri elde edebiliyoruz:

Çeşme, Tekke, Deniz Feneri, Yel Değirmeni, İslam Mezarlığı, Hıristiyan Mezar-

İstanbul ve Cıvırı Boğaziçi Haritasıdır, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Matbaası, İstanbul 1327, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi

Harita sembolleri

Eroğlu, İbrahim, Üsküdar Meydanı Tevsi ve Tanzim Planı, Vapur iskelesinin yerinde kaldığına göre çizilmiştir. İstanbul 1943, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 3603

lığı, Bahçelik, Çayırılık, Bağlık, Şimendüfer [Tren] Hattı, Telgraf Hattı, Şose [Yol], Araba yolu,

Adi köy yolu, Keçi yolu, Terkos su mecrası, Bend suyu mecrası, Ağaçlık alanları görebiliyoruz. Ayrıca eşyükselti eğrileri de gösterilmektedir.

Bir diğer harita gurubu ise daha dar anlamda ve özel amaçlarla çizilmiş haritalardır. Bu haritalar bir sokak, bir istikamet, istimlâk, ifraz veyahut bir proje amacıyla çizilmiş planlardır. Bunlardan birkaç örnek göstererek harita üzerinde açıklama yapacağım.

Birincisi; Üsküdar Meydanı tevsi ve tanzim planıdır. Plan 1:500 ölçeklidir. İ-

Üsküdar'da Mumhane İskelesinde Vuku' bulan Harik Mahallinin Haritasıdır, İstanbul 1281, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 4720

tanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü tarafından K. Güney adında bir mühendise çizdirilmiştir. Bu projeye göre Mihrimah Sultan Camii yapılış tarihi ile birlikte gösterilmektedir. Şu anda hastane olarak kullanılan Kurşunlu Medresesi o zaman Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bir bürosu olarak kullanılmıştır. Tramvay güzergâhının meydandaki pozisyonu da çok belirgin olarak gösterilmiştir.

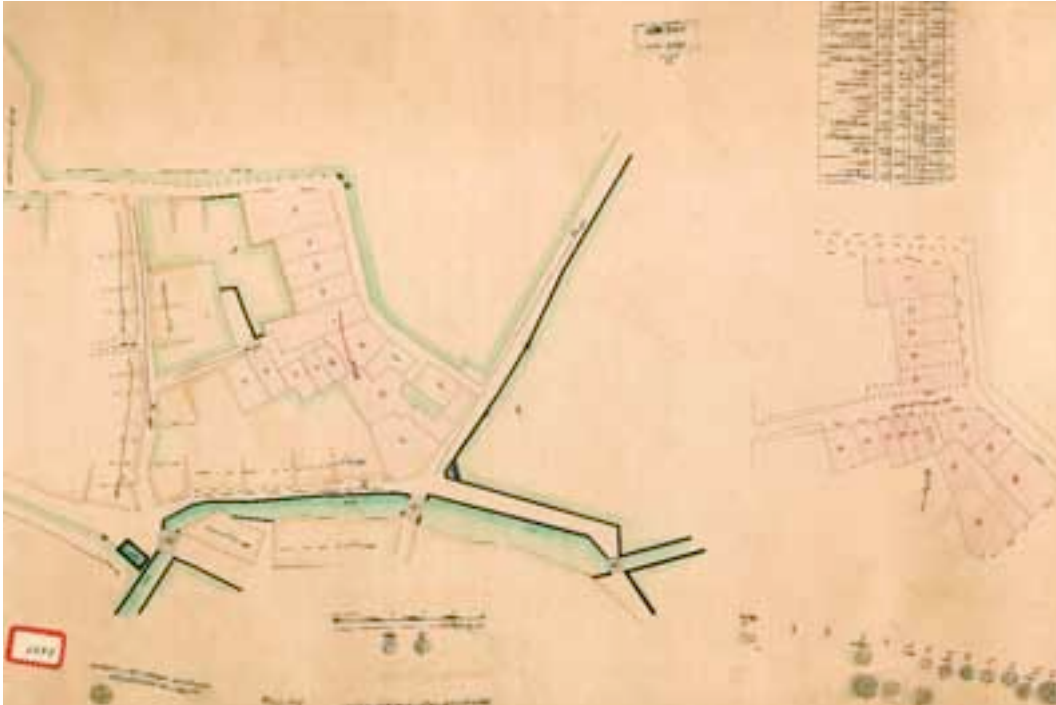
İkincisi; Üsküdar'da Mumhane sokağında vuku'bulan yangın mahallinin haritasıdır. Bu harita ile birlikte Üsküdar'da 15 Mayıs 1281 (27 Mayıs 1865) tarihinden hemen önce büyük bir yangın olduğu anlaşılmaktadır.

Üçüncüsü; 1915 tarihli Üsküdar Meydanı ve civarını gösteren 1:500 ölçekli çok detaylı bir plandır. Bu haritada Üsküdar mimarisinin nasıl değiştiğine tanık olacağız. Mihrimah Sultan Camii çevresindeki bazı yapıların maalesef bugün kalmadığını göreceğiz. Camiye bitişik dükkanlar, muvakkithane, hademe odaları bulunmamaktadır. O zamanlar Üsküdar meydanında odun harmanları bulunmaktadır. Sahilde şimdi olmayan bir mektep, Reji İdaresi gibi binalar ile iskelelerin durumunu görebiliyoruz. Aynı zamanda harita üzerinde aslında bir nostaljiyi de yaşıyoruz.

Dördüncüsü; Çengelköy'ünde meydana gelen bir yangın ve bu yangın sonucunda çizilen bir haritadır. Bu haritada mezkur yerler numaralar ile gösterilmiştir.

Üsküdar-Boğaziçi'nde Üsküdar-Beykoz Sahil Güzergahını Gösterir Haritadır, İstanbul 1331, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 5043

Üsküdar-Çengel Karyesinde Yani Çengelköy'de Vaki' Olan Altı Kıtayı Havi Muhterik Menazil Ve Camii Şerifin Atik Ve Yeni Suretle Gösterilen Arsalarn Miktarıyla Yüzde On Üç Zıra'larını Mübeyyin Cüdul-ı Mahsuslarında Gösterildiği Üzere Tanzim Kılınan Haritasıdır, İstanbul 1297, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 5448-1

Numaralanan bu yerlerin bir cetvel halinde sahiplerinin isimleri yazılmıştır. Burada o dönem yaşayan insanların kimlikleri hakkında da bilgi edindiğimiz gibi enteresan bilgilere de rastlamaktayız. Mesela Rusumat Baş Kitabeti atufetlü Mehmet Bey, Hastahane İmamı Hacı Abdullah Efendi gibi. Aynı zamanda harita üzerinde çeşmeleri, dereleri, köprüleri görmek mümkündür.

Beşincisi; Kuzguncuk'ta Fıruş binti Zehariyye'nın sahip olduğu arazinin yola gitmesi sonucu oluşan durumu göstermek amacıyla çizilmiştir. Bu harita da çok

Üsküdar-Kuzguncuk Karyesi Hududu Dahilinde Vaki' Ber Mucibesinde Bir Kıt'a İradeli Harita Mucibince Fırüş Binti Zehariyye'nin Mutasarrıf Olduğu Arazisinin Tarikleri Bu Defa Mahall-i Mezkur Harik Haritasında Küşad Olunan Tariklerin İstikametine Tahvil Ve Tebdil Olunarak Tesviye Olunan Hey'etinin Umum Haritadan Kopyalanan Bir Kıt'a Haritasıdır, İstanbul 1289, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 5454

özel bir amaçla çizilmiştir. Fırüş binti Zehariyye'nin sahip olduğu arazi gösterilmekle birlikte daha başka bilgilere de ulaşabiliyoruz. Yanmış olan binaları ve bazı şahısların sahip oldukları arazi parçalarını da bu haritalarda bulabiliyoruz. Devletlü atufetlü Mahmut Paşa hazretlerinin koruluk mahalli gibi.

Altıncısı; Kısıklı'da Çakaldağı nam mahalde vaki Sahafü'l-hah Mustafa Efendi ile zevcesi Fatumatü'z- Zehra hanımın 44 numara da kayıtlı bağın haritasıdır. Bu haritada da yine mülk sahiplerinin ismi tek tek gösterilmekte ve dönemin yaşayan insanların şecere kaydı buradan tesbit edilebilmektedir. Aynı zamanda yaptıkları meslekleri de öğrenebiliyoruz. Bu da bize dönemin sosyal ve ekonomik hayatı hakkında bilgiler vermektedir.

Yedincisi; Üsküdar'da Selamsızlar durum haritasıdır. Bu haritada haneler numaralandırılmış ama harita üzerine mülk sahiplerinin ismi yazılmamıştır. Muhtemelen başka bir kağıda kaydedilmiştir. .

Sekizincisi; Kuzguncuk'ta meydana gelen yangında yanan yerleri gösterir bir haritadır. Bu haritada da yine Üzküdar Kuzguncuk'ta çıkan bir yangını bize haber vermektedir. Aynı zamanda yolların ve binaların durumlarını göstermektedir. Binalara kapı numaraları verilmiştir. Bu da o bölge ile ilgili araştırma yapanlara büyük kolaylıklar sağlamaktadır.

Dokuzuncusu; Üsküdar'da Debbağlar mahallesinde Atpazarı'nda meydana gelen yangın mahallinin evvelki ve sonraki durumunu gösterir haritadır. Bu harita da bir yangın haritasıdır. Yanan yerleri ve sahiplerini göstermektedir. Harita üzerinde bu bölge ile ilgili araştırma yapanların çok istifade edecekleri bilgiler mevcuttur. Yol durumları ayrıntılı bir şekilde gösterilmenin yanında çeşmeler de yer al-

Üsküdar'da Selamsızlar Durum Haritasıdır, İstanbul 1289, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 6068

Üsküdar'da Kisikli Karyesinde Çakaladağı Nam Mahalde Vaki Sahafü'l-hah Mustafa Efendi ile Zevcesi Fatumatü'z-Zehra Hanımın 44 Numara İle Murakkam Mutasarrıf Oldukları Bir Kıta Bağın Bu Kere Tersim Olunan Haritasıdır, İstanbul 1289, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 5460

Üsküdar'da Debbaglar Mahallesi Atpazarı'nda Vuku'bulan Harik Mahallinin Kable'l ve Ba'de'l-harik Hey'eti İrae Eder Bir Kıta Harita-i Mevkiasıdır, İstanbul 1325, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 6203-1

Üsküdar. Geçenlerde Kuzguncuk'ta Vuku'bulan Harikte Muhterik Olan Mebaniyle Evvelce Muhterik Olan ve Emanet-i Celilede Harita-i Musaddakası Olan Mebaninin Mahalini İrae Eden Bir Kıta Haritasıdır, İstanbul 1327, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 6169

23 Ağustos 927 Tarihinde Divitçiler'de Üsküdar'da Vuku'bulan Harik Mahalli İstikâmet Haritasıdır, İstanbul 1341, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 7091-1

maktadır. İstanbul çeşmelerini tam olarak tespit edebilmek için bu haritaların detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Onuncusu; Kuzguncuk, Paşalimanı yolu istikamet haritasıdır. Burada da sahil boyunca yapıların durumunu tespit etmek mümkündür.

Onbirincisi; 23 Ağustos 927 tarihinde Divitçiler'de vuku'bulan harik mahalli is-

23 Ağustos 1927 Tarihinde Divitçiler'de Üsküdar'da vuku'bulan Harik Mahalli İstikâmet Haritasıdır, İstanbul 1927, İBB Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 7176

tikâmet haritasıdır. Yine bir yangın haritası ve yanan yerleri gösteriyor. Bu haritadan da anlaşılacağı üzere Üsküdar'da 1927'de çıkan bir yangın olduğunu öğreniyoruz.

Sonuç olarak haritalar sadece yeryüzünü düzlemsel bir ortamda ifade etmemekte aynı zamanda zamana yolculuk yaptırmaktadır. Bu yolculuk esnasında mahallelere girip çıkıyor, camilerini ziyaret ediyor, felaketleriyle karşı karşıya geliyorsunuz. Harita okuma çok zevkli bir olaya dönüşüyor ve dünü bugüne bağlayan bir köprü vazifesini görüyor.

DİPNOTLAR

¹ Goltz (Pascha) / Karte der umgegend von Constantinopel — Berlin : Verlag Meisenbach, t.y. / İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi No: 438.

² Ergin, Osman Nuri, Yangınlardan Sonra İnşaat ve Harita Tanzimi Meseleleri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul 1995, III, 243-245.

³ Alman Mavileri I, *1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları* (haz. İrfan Dağdelen), İstanbul 2005.

⁴ Güvenç, Murat, Pervititch Haritaları: İstanbul İçin Bitmemiş Bir Araştırma Projesi, Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul, İstanbul Axa Oyak & Tarih Vakfı, t.y., s. 11-19.

⁵ İstanbul ve Civarı Boğaziçi Haritasıdır, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Matbaası, İstanbul 1327, Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi.